

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

1837-1987
ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

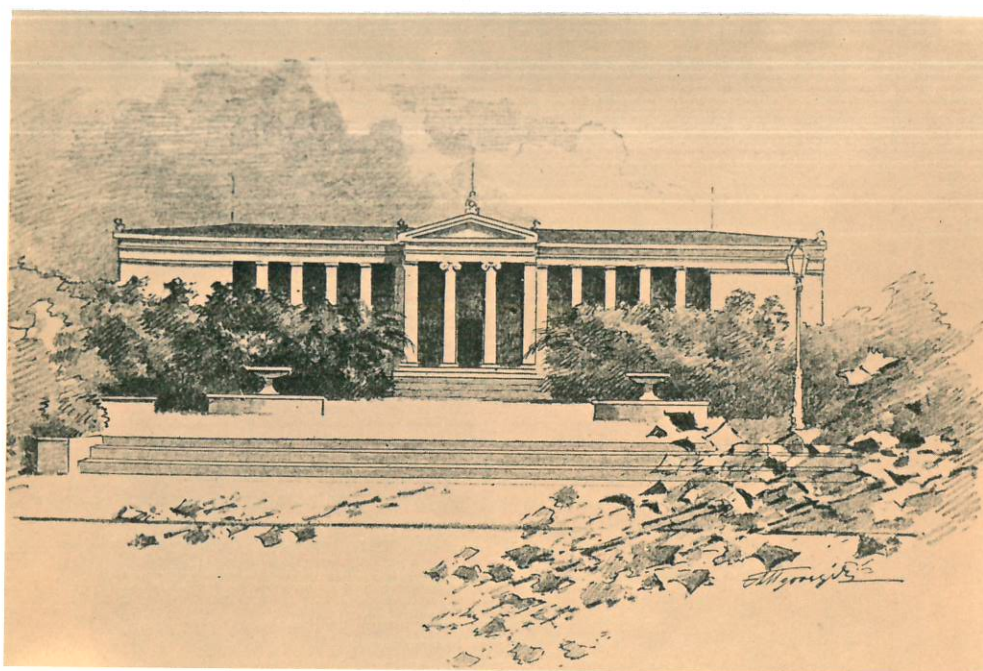

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΩΝ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Το Εθνικό Πανεπιστήμιο.

ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

(Βραχύ χρονικό)
τού
ΒΑΣΙΛΗ ΣΦΥΡΟΕΡΑ

Στα εγκαίνια του Πανεπιστημίου Αθηνών, στις 3 Μαΐου 1837, ο φαναριώτης καθηγητής τής Ιστορίας και πρώτος πρύτανης Κωνσταντίνος Σχινάς, οριοθετούσε ιδεολογικά και γεωγραφικά το πεδίο δράσης τού νεοσυστάτου ιδρύματος: «*Τό Ἑλληνικόν Πανδίδακτήριον . . . , κείμενον μεταξὺ τῆς Ἑσπερίας καί τῆς Ἑω, εἶναι προωρισμένον νά λαμβάνη ἀφ' ἑνός μέρους τά σπέρματα τῆς σοφίας καί, ἀφ' οὗ τά ἀναπτύξῃ ἐν ἑαυτῷ ἰδίαν τινά καί γόνιμον ἀνάπτυξιν, νά τά μεταδίδῃ εἰς τήν γείτονα Ἑω, νεαρά καί καρποφόρα.*».

Ἡ αισιόδοξη αὐτή προοπτική, ὅπως εκφράστηκε καί στους ἄλλους λόγους τῶν «*σχολαρχῶν*», τῶν κοσμητόρων, κατά τή διάρκεια τῆς τελετῆς τῶν εγκαίνιων, δέν ἦταν ἀσχετη με τά επιτεύγματα καί τους προσανατολισμούς τῆς ἐλληνικῆς λογι-οσύνης κατά τὸ τέλος τῆς τουρκοκρατίας, ἀλλά καί με τήν κατάστασι τῆς παιδείας στον ἐλληνικό χώρο. Οἱ περισσότεροι ἀπό τους εικοσιεφτά Ἕλληνες καθηγητές, που εἶχαν διοριστεῖ με τὸ διάταγμα τῆς 14ης Ἀπριλίου 1837 «*Περί συστάσεως τοῦ Πανεπιστημίου*», προέρχονταν ἀπό κέντρα τού ἀλύτρωτου καί του παροικιακοῦ ἐλληνισμοῦ καί εἶχαν σπουδάσει σε Πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας καί τῆς Γαλλίας. Μαζί με τους ἕξι Γερμανούς καθηγητές –των θετικῶν κυρίως ἐπιστημῶν– ἐπωμί-ζονταν τὸ βαρὺ ἔργο νά «*ἀνακαλέσουν*» τήν παιδεία «*ἐκ τῆς σοφῆς Εὐρώπης μεθ' ἀπάντων, οἷς περιεβλήθη ἐν τῇ ξενιτείᾳ αὐτῆς κοσμημάτων*», γιὰ νά τή «*μετακε-νώσουν*» στο νέο ἐλληνικό κράτος, πού δημιουργοῦσε τὸ πρῶτο Πανεπιστήμιο τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς ευρύτερης περιοχῆς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου.

Τὸ «*Πανεπιστήμιον τοῦ Ὀθωνος*», ὅπως ονομάστηκε στο πρῶτο ἀρθρο τοῦ «*Προσωρινοῦ Κανονισμοῦ*» του, στεγάστηκε στη βορειοανατολική πλευρά τῆς Ἀκρόπολης, στο σπῆτι τοῦ ἀρχιτέκτονα Σταματίου Κλεάνθους, που εἶχε προηγου-μένως χρησιμοποιηθεῖ καί ως γυμνάσιο. Ο Κλεάνθης ἀνέλαβε τήν υποχρέωσι νά

προσθέσει τρεις αίθουσες για τις παραδόσεις, οι οποίες περιορίστηκαν σε «προεισαγωγικά» μαθήματα στο δίμηνο μέχρι τις θερινές διακοπές.

Οι τέσσερις σχολές τού Πανεπιστημίου (Θεολογίας, Νομικών επιστημών, Ιατρικής, Φιλοσοφίας, όπου εντάχθηκαν οι Φυσικές και Μαθηματικές επιστήμες) λειτούργησαν συστηματικότερα από τον Οκτώβριο με 52 συνολικά φοιτητές και 75 ακροατές, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν κρατικοί υπάλληλοι. Το πρόγραμμα των μαθημάτων κυκλοφόρησε ευρύτατα στην πρωτεύουσα των 15.000 κατοίκων. Στις παραδόσεις τού πρώτου καιρού προσέρχονταν από περιέργεια ή φιλομάθεια ιερωμένοι και έμποροι, παλιοί αγωνιστές και μαθητές γυμνασίου, «*μεσήλικες καί πολιότριχες, οί όποιοι παρεκάθηντο άνεκτικώτατα επί τών φοιτητικών θρανίων*».

Μολονότι ο αριθμός τών φοιτητών, οι οποίοι προσήλθαν για εγγραφή τα δύο επόμενα χρόνια, ήταν μικρότερος (43 το 1838 και 24 το 1839), το σπίτι τού Κλεάνθους δεν διέθετε πια τους απαραίτητους για τη διδασκαλία χώρους, γεγονός που είχε προβλεφθεί στο πρώτο διάταγμα για την ίδρυση του Πανεπιστημίου. Εκεί οριζόταν ότι «*δύνανται οί καθηγηταί καί διδάσκαλοι, έλλείψει άλλων καταλλήλων οίκημάτων, νά διδάσκωσι καί εις τά ίδια*». Με πρωτοβουλία τού δεύτερου πρύτανη, Γεωργίου Α. Ράλλη, στις 26 Ιανουαρίου 1839 συγκροτήθηκε επιτροπή για τη συλλογή συνδρομών «*πρός άνέγερσιν Έλληνικου Πανεπιστημίου*». Τρεις κορυφαίες μορφές τού αγώνα τής ανεξαρτησίας, σύμβουλοι επικρατείας τώρα, ο Γεώργιος Κουντουριώτης, ο Ανδρέας Ζαΐμης και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο Ανακτοσύμβουλος Αύγουστος-Χριστιανός Μπράντις, ιστορικός και φιλόσοφος, και οι καθηγητές Κωνσταντίνος Σχινάς, Γεώργιος Ράλλης, Θεόδωρος Ράλλης, Νεόφυτος Βάμβας και Γεώργιος Γεννάδιος ορίστηκαν μέλη τής επιτροπής αυτής. Έναν μήνα αργότερα, στις 25 Φεβρουαρίου, με προκήρυξή τους καλούσαν τους «*πάνταχού τής Οίκουμένης παρεπιδημούντας Έλληνας*», καθώς και τους «*παρ' άπασί τοίς έθνεσι φιλέλληνας*» να συμβάλουν «*εις τήν άνέγερσιν τού εις τόν φωτισμόν τών παιδων καθωρισμένου Έλληνικου Πανεπιστημίου*».

Η ανταπόκριση στην έκκληση τής επιτροπής υπήρξε άμεση. Πλούσιοι έμποροι και λόγιοι κυρίως τής διασποράς και του αλύτρωτου ελληνισμού, κληρικοί, μισθοδίδωτοι και επαγγελματίες τού ελεύθερου κράτους είχαν προσφέρει ως το τέλος Μαρτίου το ένα έκτο περίπου τής δαπάνης, που είχε προϋπολογισθεί κατά προσέγγιση για την οικοδομή. Στις 5 Μαΐου 1839 ανακοινώθηκε στην επιτροπή η έγκριση του σχεδίου που είχε εκπονήσει ο Δανός αρχιτέκτονας Χριστιανός Χάνσεν. Στις 2 Ιουλίου, σε πανηγυρική τελετή, ο Όθων έθετε τον θεμέλιο λίθο με την επιγραφή «*Έλληνικόν Πανεπιστήμιον, άνεγερθέν τή συνδρομή Έλλήνων καί Φιλελλήνων, ζ' έτει τής βασιλείας Όθωνος τού Πρώτου, τήν 2αν Ιουλίου 1839*».

Δυο χρόνια διήρκεσε η οικοδόμηση τής πρώτης πτέρυγας του κτηρίου και πραγματοποιήθηκε με την επίβλεψη του Γερμανού μηχανικού Εδουάρδου Σάουμπερτ. Τον Νοέμβριο του 1841 άρχιζαν τα μαθήματα, ενώ συνεχίζονταν ακόμη οι εργασίες στον χώρο τών προπυλαίων. Το 1846 οι γενναίες εισφορές τών Ελλήνων τού εξωτερικού και η κρατική επιχορήγηση επέτρεψαν την έναρξη κατασκευής τής οπισθίας πτέρυγας και τής αίθουσας τελετών, που περατώθηκε το 1851. Χρειάστηκαν ακόμη δώδεκα χρόνια για τη διακόσμηση –εσωτερική και εξωτερική– του Πανεπιστημίου, που πραγματοποιήθηκε με συνδρομές Ελλήνων τού εξωτερικού, και κυρίως του εγκατεστημένου στη Βιέννη Στεργίου Δούμπα, που διέθεσε το αναγκαίο ποσό για την τοιχογραφία τής εσωτερικής πρόσοψης των προπυλαίων. Στην τοιχογραφία αυτή παριστάνεται ο Όθωνας, περιστοιχισμένος από τις αναγεννημένες στην Ελλάδα επιστήμες. Η τοιχογραφία είναι έργο τού Αυστριακού ζωγράφου Καρόλου Ραλ.

Στα δύο άκρα τής πρόσοψης προβλέπονταν από το σχέδιο του Χάνσεν δυο αν-

δριάντες. Τον Μάιο του 1869, το Πανεπιστήμιο ανέθεσε την κατασκευή τού ανδριάντος τού Ρήγα Βελεστινλή στον Ιωάννη Κόσσο και του ανδριάντος τού Πατριάρχη Γρηγορίου Ε' στον Γεώργιο Φυτάλη. Τη δαπάνη κατέβαλε ο Γεώργιος Αβέρωφ. Το 1871, κατά τις εορτές τής πεντηκονταετίας τού αγώνα τής ανεξαρτησίας, έγιναν τα αποκαλυπτήρια του ανδριάντος τού Ρήγα. Τον επόμενο χρόνο απεκαλύφθη και ο ανδριάνς τού Γρηγορίου Ε'. Το 1875, με δαπάνη «*Έπιτροπής Χίων*», τοποθετήθηκε στην πλατεία τών προφυλαίων ο ανδριάνς τού Αδαμαντίου Κοραή, το 1900 του Άγγλου φιλέλληνα πολιτικού Γεωργίου Γλάδστων και το 1931 του πρώτου κυβερνήτη τής Ελλάδας, Ιωάννου Καποδίστρια. Τιμητικές αναθηματικές στήλες για τους φοιτητές που έπεσαν στους απελευθερωτικούς πολέμους από το 1897 ως το 1944 τοποθετήθηκαν στην πλατεία και στο εσωτερικό τής κυρίας εισόδου τού Πανεπιστημίου.

Παράλληλη πρὸς τὴν ἀνέγερση τοῦ κεντρικοῦ πανεπιστημιακοῦ κτηρίου υπήρξε ἡ φροντίδα γιὰ τὴ δημιουργία βιβλιοθήκης, ἐιδικῶν συλλογῶν, ἐργαστηρίων καὶ προσαρτημάτων ἀπαραιτήτων γιὰ τὴ διδασκαλία καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ συγκρότηση τῶν φοιτητῶν. Πυρήνα τῆς βιβλιοθήκης ἀπετέλεσε δωρεὰ τοῦ ὑποψηφίου κυβερνήτη τῆς πολιτείας τῆς Μασσαχουσέτης καὶ τοῦ Ἀθηναίου ἰνδολόγου Δημητρίου Γαλανοῦ. Τὸ 1840, με ἀγορὲς καὶ δωρεές, εἶχαν συγκεντρωθεῖ δεκαπέντε χιλιάδες τόμοι. Τὸ 1866, ἡ πανεπιστημιακὴ καὶ ἡ δημόσια βιβλιοθήκη συγχωνεύτηκαν, ἀπετέλεσαν τὴν «*Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη*» καὶ στεγάστηκαν στὸν ἄνω ὄροφο τοῦ Πανεπιστημίου ὡς τὸ 1903, ὅταν μεταφέρθηκαν στὸ διπλανὸ νεοκλασικὸ κτήριο. Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι σήμερα οἱ φοιτητές καὶ οἱ ἐρευνητές ἐξυπηρετοῦνται ἀπὸ τὴς βιβλιοθήκες τῶν σχολῶν καὶ τῶν ἐιδικῶν σπουδαστηρίων, ποὺ ἐμπλουτίζονται συνεχῶς με βιβλία ἐλληνικὰ καὶ ξενόγλωσσα, με ἐλληνικὰ καὶ διεθνῆ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ, τὰ ὁποῖα κατὰ κανόνα εἶναι συναφῆ πρὸς τὰ γνωστικὰ ἀντικείμενα τῶν ἐπιμέρους ἐιδικότητων. Βιβλιοθήκη με χρηστικὰ ἔργα καὶ με τὰ συγγράμματα καθηγητῶν λειτουργεῖ καὶ στὴ φοιτητικὴ λέσχη, στὴ γωνία τῶν ὁδῶν Ἀκαδημίας καὶ Ἰπποκράτους, ποὺ ἡ οἰκοδόμησή της ἀρχισε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1927 καὶ περατώθηκε τὸ 1931. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη καὶ τὸ ἀναγνωστήριο, ἡ λέσχη περιλαμβάνει μουσικὸ καὶ θεατρικὸ τμήμα, υγιεινομικὴ ὑπηρεσία φοιτητῶν, τμήματα διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν καὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας γιὰ ἀλλοδαποὺς φοιτητές τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Δεν εἶναι δυνατὸ στὸ σύντομο αὐτὸ εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα νὰ γίνῃ λεπτομερὴς ἀναφορὰ στὰ ἐπιστημονικὰ ἰδρύματα, ποὺ θεμελιώθηκαν με πρωτοβουλία τοῦ Πανεπιστημίου καὶ λειτουργοῦν με στελέχη του. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σπουδαστήρια τῆς Νομικῆς, τῆς Φιλοσοφικῆς καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ποὺ υπήρξαν –παρὰ τὴς ἀντίξοες συχνὰ συνθήκες λειτουργίας τους– φυτῶρια ἐπιστημόνων στὸν ὄροφος τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν, τὰ προσαρτημένα στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν νοσοκομεία, νοσοκομειακὲς κλινικὲς, τὸ Χημεῖο, τὰ ἐργαστήρια, τὰ ἐιδικὰ μουσεῖα (Ἀνθρωπολογικὸ, Ζωολογικὸ, Παλαιοντολογικὸ καὶ Γεωλογικὸ, Ἐγκληματολογικὸ) ὄχι μόνον συντέλεσαν ἐν τῇ ἀριστερῇ ἐκπαίδευσῃ τῶν φοιτητῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκάλυψαν γενικότερες ἀνάγκες τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν πρώτη, τὴ νηπιακὴ, περίοδο τοῦ Πανεπιστημίου μέχρι σήμερα. Στὴν πρώτη περίοδο ἰδρύθηκε ὁ Βοτανικὸς Κήπος (1838) ποὺ ἀναγνωρίστηκε ἀργότερα ὡς παράρτημα τοῦ Πανεπιστημίου. Τὸ Ἀστεροσκοπεῖο, ποὺ θεμελιώθηκε τὸ 1842 καὶ ἐξοπλίστηκε ἀμέσως με τελειότατα ὄργανα, με δαπάνη τοῦ Γεωργίου Σίνα, ἐπὶ πολλὰς δεκαετίες ἦταν τὸ σπουδαιότερο ἐπιστημονικὸ καθίδρυμα τῆς χώρας, «*διὰ τοῦ ὁποῖου ἡ Ἑλλάς εἰσήρχετο εἰς τὸν διεθνῆ κόσμον ὡς ὑπεύθυνος συντελεστής τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης*». Τὸ ἐργαστήριον Φυσικῆς, ἰδρυμένον τὸ 1837, περιείχε σε λίγα χρόνια ὅλα τὰ ὄργανα «*πρὸς παράδοσιν οὐ μόνον τῆς πειραματικῆς φυσικῆς καὶ χημείας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἀστρονομίας*». Τὸ Χημεῖο, ποὺ ἀφετηρία του υπήρξε τὸ «*Βασιλι-*

κόν Φαρμακείον» του 1833, με διευθυντή τον καθηγητή Ξαβ. Λάνδερερ, περιορισμένο αρχικά σε μικρές αίθουσες, στεγάστηκε μόλις το 1890 στο ειδικά σχεδιασμένο κτήριο της οδού Σόλωνος.

Την ηρωική αυτή για την ελληνική επιστήμη εποχή, οι πανεπιστημιακοί καθηγητές εργάστηκαν υπεράνω των δυνάμεων για να καλύψουν την απόσταση που υπήρχε ανάμεσα στο νεοσύστατο Πανεπιστήμιο και τα αντίστοιχα ιδρύματα προηγμένων χωρών, με παράδοση αιώνων. Χρειάστηκε να περάσουν δεκαετίες για να επιτύχει το Πανεπιστήμιο σε ικανοποιητικό βαθμό τον εκσυγχρονισμό τού εξοπλισμού του, ειδικά σε ορισμένους τομείς, και να αποκτήσει τα μέσα και τη δυνατότητα να ανταποκριθεί στις επιστημονικές και κοινωνικές ανάγκες τού τόπου. Ιδιαίτερος λόγος πρέπει να γίνει για τα νοσηλευτικά ιδρύματα, που επανδρώθηκαν με πανεπιστημιακούς καθηγητές και επιμελητές και προσέφεραν υψηλής ποιότητας ιατρική περίθαλψη.

Στην επίμοχθη πορεία τών εκατόν πενήντα χρόνων το Πανεπιστήμιο αντιμετώπισε τεράστιες οργανωτικές δυσκολίες και εσωτερικούς κλυδωνισμούς, υπήρξε χώρος κοινωνικών και ιδεολογικών αναμετρήσεων, δέχτηκε επιθέσεις, έγινε κύριο θέμα αρθρογραφίας τών εφημερίδων, απασχόλησε την κοινή γνώμη περισσότερο ίσως από οποιοδήποτε άλλον θεσμό ή ίδρυμα. Αυτό συνέβη από την πρώτη στιγμή τής λειτουργίας του μέχρι σήμερα, που τα προβλήματα της ανωτάτης παιδείας βρίσκονται –φαινόμενο ευοίωνο– στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της ελληνικής κοινωνίας.

Το 1889, ο καθηγητής Ιωάννης Πανταζίδης, στον πρόλογο του «Χρονικού τής πρώτης πενηνταετίας» έγραφε: «Περί τοῦ Πανεπιστημίου ἐκφέρονται παρ' ἡμῖν, δυστυχῶς καί δημοσίᾳ καί κατ' ἰδίαν, ... γνῶμαι παντοῖαι καί πολλάκις ὄλως ἀντίθετοι ... ἐξ ἀτελοῦς γνώσεως τῶν πραγμάτων ... Ἀποδίδονται πολλάκις ἐλλείψεις τινές τοῦ Πανεπιστημίου εἰς τόν προσωρινόν κανονισμόν (του 1837), ἐνῶ αὐταὶ προέκυψαν ἐκ τῆς κακῆς αὐτοῦ ἐφαρμογῆς· ἄλλαι ἀποδίδονται εἰς τοὺς καθηγητάς ... κατηγοροῦνται οἱ φοιτηταὶ δι' ἀνικανότητα, ἀμέλειαν, ἀταξίαν καί παράδασιν ἐν γένει τῶν πανεπιστημιακῶν διατάξεων ... Μόνον ὅστις ἀπαθῶς καί μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας μελετήσῃ τόν ὅλον μέχρι τοῦδε βίον τοῦ Πανεπιστημίου δύναται νά εὔρη τά ἀληθῆ αἷτια τῆς παρουσίας αὐτοῦ καταστάσεως, τῆς τε καλῆς καί τῆς κακῆς· διότι, ἀληθῶς εἰπεῖν, δέν εἶναι οὔτε μόνον καλή, οὔτε μόνον κακή.»

Τα ίδια λόγια θα μπορούσαν να επαναληφθούν και τώρα που οι επικρίσεις είναι οξύτερες και εντονότερη η απαίτηση για ευρύτερη και ουσιαστικότερη παρουσία τού Πανεπιστημίου στην ελληνική ζωή, για περισσότερη συμμετοχή στην αντιμετώπιση των προβλημάτων τής σύγχρονης κοινωνίας.

Η έρευνα στον ελληνικό τύπο και στα αρχεία τού Πανεπιστημίου αποκαλύπτει ότι συχνά οι επικρίσεις ήταν αδικαιολόγητα αυστηρές. Είναι όμως αξιοπρόσεκτο ότι κατά κανόνα έμεινε έξω από τήν κριτική το κυρίως επιστημονικό έργο, που συντελέσθηκε συλλογικά ή ατομικά από τους επιφορτισμένους με την ανάπτυξη και την αξιοποίησή του. Μέχρι το 1926 που ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Πανεπιστήμιο Αθηνών τροφοδότησε αποκλειστικά το ελληνικό κράτος, από τα αστικά κέντρα ως τά ακραία σημεία του, αλλά και τις αλύτρωτες περιοχές τού ελληνισμού, με επιστήμονες κύρους, οι οποίοι πρόσφεραν πολύτιμες υπηρεσίες υπό δυσμενείς συχνά συνθήκες. Ενίσχυσε την πολιτική ζωή με εξέχουσες προσωπικότητες, εκπροσώπησε τη χώρα κατά τη διαπραγμάτευση εθνικών θεμάτων σε κρίσιμες περιόδους, πρωτοστάτησε σε εθνικούς και πολιτικούς αγώνες. Η πανεπιστημιακή κοινότητα υπήρξε συχνά πυρήνας ιδεολογικών ζυμώσεων και αναζητήσεων.

Η αναγκαιότητα της ενεργού συμμετοχής τού Πανεπιστημίου στην πολιτική ζωή

αναγνωρίστηκε μετά την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Κατά τη διάρκεια της εθνικής συνέλευσης του 1844, οι καθηγητές του Πανεπιστημίου ζήτησαν «νά χορηγηθῆ εἰς αὐτούς τό δικαίωμα νά ἀντιπροσωπεύονται ἐντός τῆς Βουλῆς». Στις 22 Φεβρουαρίου 1844, με ψήφους 119 ἔναντι 44, αποφασίστηκε νά «στέλλη τό Πανεπιστήμιον ἴδιον βουλευτήν». Με τό ἀρθρο 30 του νόμου περί εκλογῆς βουλευτῶν ορίστηκε ὅτι «οἱ καθηγηταί τοῦ Πανεπιστημίου Ὁθωνος ἐκλέγουσιν ἴδιον βουλευτήν κατ' ἀπόλυτον πλειοψηφίαν». Ὡς τό 1862 τό Πανεπιστήμιο ἀντιπροσώπευσαν στη βουλή ἕξι καθηγητές (Φίλιππος Ἰωάννου, Κωνσταντῖνος Σχινάς, Γεώργιος Α. Ράλλης, Αλέξανδρος Ραγκαβῆς, Π. Αργυρόπουλος καί Μ. Ποτλῆς), που με τη γνώση καί τό κύρος τους προώθησαν σημαντικά εκπαιδευτικά καί ἄλλα θέματα στην πρώτη κοινοβουλευτική περίοδο του νεοελληνικοῦ κράτους.

Οι φιλελεύθερες τάσεις που κυοφορήθηκαν στον πανεπιστημιακό χώρο μετά την ψήφιση του συντάγματος ἐκδηλώθηκαν επανειλημμένα κατά τα ἐπόμενα χρόνια. Μία ενδιαφέρουσα μαρτυρία μάς παρέχει ὁ Επαμεινώνδας Δεληγεώργης, που φοιτητής τῆς Νομικῆς τα χρόνια αὐτά, ἔγραφε πολύ ἀργότερα: «Κατά τήν Γαλλικήν Ἐπανάστασιν τοῦ 1848 μετ' ἄλλων πολλῶν ἐδείχθην λίαν φιλελεύθερος καί τήν 25ην Μαρτίου ἐφωνάξαμεν εἰς τὰς ὁδοῦς "Ζήτω ἡ Δημοκρατία". Τοῦτο προήρχετο . . . ἀπό τήν πολιτικήν καχεξίαν τῆς πατρίδος μας.».

Στην περίοδο αὐτή μποροῦν νά τοποθετηθοῦν οἱ πρώτες ἐκδηλώσεις ἐνός ἐμβρυώδους φοιτητικοῦ κινήματος, ὅπως προκύπτει ἀπό δεκαεξασέλιδο φυλλάδιο τοῦ 1849 με τίτλο «Περί τῆς καταστάσεως τοῦ Πανεπιστημίου», τό οποίο συντάχθηκε «ὑπό ὁμάδος φοιτητῶν» καί στρεφόταν ἐναντίον τοῦ ὑπουργείου Παιδείας. Τό ὑπουργεῖο—κατά τό φυλλάδιο—εἶχε «σκοτεινοῦς σκοπούς κατά τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτηρίου» καί τήν πρόθεση «νά καταστρέψῃ τό μέλλον τόσων Ἑλλήνων, προσφευγόντων μέ ἐνθουσιασμόν εἰς τήν φωτεινήν αὐτήν τῆς Ἀνατολῆς ἐστίαν.».

Ὅταν ἀργότερα δυνάμωσε τό ἀντιδυναστικό ρεῦμα, οἱ φοιτητές πρωτοστάτησαν στην ἐξέγερση που κατέληξε στην ἐξωση τοῦ Ὁθωνος, τον Οκτώβριο τοῦ 1862. Ὁ Επαμεινώνδας Δεληγεώργης, ὑπουργός Παιδείας στην προσωρινή κυβέρνηση που σχηματίστηκε τότε, ἀπευθυνόμενος στον πρῦταν Πέτρο Παπαρρηγόπουλο, ἔγραφε: «Ἡ πατρις ἐγγνώμονεῖ πρὸς τό ἱερόν τοῦτο τέμενος τῶν Γραμμάτων. Τό Πανεπιστήμιον δέν διέδωκε μόνον τά γράμματα εἰς τήν Ἀνατολήν, ἀλλά καί ἀνέθρεψε πολιτικῶς τήν ἑλληνικήν νεολαίαν καί ἐνέσταξεν εἰς τὰς καρδίας αὐτῆς τό αἶσθημα ἀντιστάσεως πρὸς τοῦς ἐχθρούς τῆς ἐννομίας. Τό Πανεπιστήμιον, τήν ἀνατροφήν τοῦ Ἑθνους ἐπιμελούμενον, παρήγαγε τήν Ἐπανάστασιν.».

Ἀμέσως μετά την ἐξωση, ἡ σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου δημιούργησε τή «φοιτητικήν φάλαγγα», που σκοπός τῆς ἦταν ἡ διατήρηση τῆς τάξης καί ἡ διαφύλαξη τῆς επανάστασης. Στούς λόχους, στους οἰοῦς κατατάχθηκαν 840 συνολικά φοιτητές, ορίστηκαν ὡς «λοχαγοί καί ὑπολοχαγοί» καθηγητές Πανεπιστημίου. Με γενναϊόδωρους χρηματοδότες τον Δημήτριο Μπερναρδάκη, τήν Ελένη Τοσίτσα, τον Δημήτριο Θωμαΐδη καί ἄλλους, τό σῶμα αὐτό διατηρήθηκε τυπικά ὡς τό 1878 καί διαλύθηκε μετά την ἀποτυχία τῶν ἀπελευθερωτικῶν κινήματων τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας καί τῆς Κρήτης.

Ὀκτώ μέρες μετά την ἐξωση τοῦ Ὁθωνος, στις 20 Οκτωβρίου 1862, με πράξη τῆς προσωρινῆς κυβέρνησης «τό μέχρι τοῦδε Ὁθῶνιον καλούμενον Πανεπιστήμιον» ονομάστηκε «Ἐθνικόν Πανεπιστήμιον, ὡς ἴδρυμα κοινόν ὀλοκλήρου τοῦ Ἑθνους». Τό ἴδρυμα εἶχε ἀνδρωθεῖ καί ἡ παρουσία του ἦταν τώρα καθοριστική στις πολιτικές ἐξελίξεις, γεγονός που εἶχε συνέπειες στην πορεία του. Καθηγητές, που θεωρήθηκαν φίλοι καί ὑποστηρικτές τοῦ οθωνικοῦ καθεστώτος, ἀπολύθηκαν, διορίστηκαν νέοι καί ἐπανάλθαν στις θέσεις τους ὅσοι εἶχαν για διάφορους λόγους ἀπολυθεῖ. Στην τελευταία κατηγορία ἀνήκε ὁ Κύπριος καθηγητής τῆς Νομικῆς Σχολῆς, Νικόλαος Σαρίπολος, που ἐπαναδιορίστηκε στις 20 Οκτωβρίου, ἐκλέ-

χθηκε πληρεξούσιος στην Εθνική Συνέλευση του 1864 και διετέλεσε μέλος τής εισηγητικής επιτροπής τού νέου συντάγματος.

Στην πεντηκονταετία που ακολούθησε ως τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο, η πανεπιστημιακή ζωή οργανώθηκε συστηματικότερα, με τη βελτίωση τών παλαιών εργαστηρίων και νοσοκομείων και την ίδρυση νέων, με τον εμπλουτισμό τών βιβλιοθηκών και με τον διορισμό νέων καθηγητών, πολλοί από τους οποίους έφεραν αναγνωτικό πνεύμα στις σχολές. Κατά την περίοδο αυτή, εξέχουσες επιστημονικές μορφές σφράγισαν με την παρουσία τους την πανεπιστημιακή διδασκαλία. Στη Θεολογική Σχολή: Παναγιώτης Ρομπότης, Αλέξανδρος Λυκούργος, Θεόκλητος Βίμπος, Νικόλαος Δαμαλάς, Αναστάσιος Διομήδης-Κυριακός, Νικηφόρος Καλογεράς, Ζήκος Ρώσης, Ιωάννης Μεσολωράς, Εμμανουήλ Ζολώτας, Γεώργιος Δέρβος. Στη Νομική Σχολή: Παύλος Καλλιγιάς, Πέτρος Παπαρρηγόπουλος, Βασίλειος Οικονομίδης, Νικόλαος Ι. Σαρίπολος, Κωνσταντίνος Φρεαρίτης, Διομήδης Κυριακού, Μιχαήλ Ποτλής, Μάρκος Ρενιέρης, Εμμανουήλ Κόκκινος, Όθων Πυλαρινός. Στην Ιατρική Σχολή: Θεόδωρος Αφεντούλης, Παναγιώτης Κυριακός, Θεόδωρος Αρεταίος, Κωνσταντίνος Δηλιγιάννης, Ιωάννης Ζωχιός, Ρήγας Νικολαΐδης, Νικόλαος Μακκάς, Γεράσιμος Φωκάς, Θεόδωρος Ζαΐμης. Στη Φιλοσοφική Σχολή: Στέφανος Κουμανούδης, Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, Δημήτριος Βερναρδάκης, Δημήτριος Σεμιτέλος, Κωνσταντίνος Κόντος, Γεώργιος Μιστριώτης, Ιωάννης Πανταζίδης, Σπυρίδων Λάμπρος, Γεώργιος Χατζιδάκις, Σπυρίδων Βάσης, Σπυρίδων Σακελλαρόπουλος, Νικόλαος Πολίτης, Παύλος Καρολίδης, Γρηγόριος Βερναρδάκης, Παναγιώτης Καββαδίας, Χρήστος Τσουντας.

Στο μεταξύ οι φοιτητές είχαν πολλαπλασιαστεί: οι 52 φοιτητές τού 1837 είχαν φτάσει στους 3.358 το 1866 και, όπως έχει υπολογισθεί, σε σχέση με τον πληθυσμό τού ελληνικού κράτους το ποσοστό ήταν *«ύψηλότερο και πολλές φορές διπλό ή τριπλό σε σχέση με εκείνο που συναντάμε στις ευρωπαϊκές χώρες 20 χρόνια αργότερα και δεκαπλάσιο σε σχέση με τις γειτονικές βαλκανικές χώρες και τή Ρωσία.»*. Από το 1895 ως το 1911, χίλιοι νέοι φοιτητές κατά μέσον όρο εγγράφονται κάθε χρόνο στις πανεπιστημιακές σχολές, για να φτάσουν μετά τη λήξη τού Α΄ παγκοσμίου πολέμου στις δύο χιλιάδες. Η προσέλευση αυτή οδήγησε στην απόφαση για τη θέσπιση εισιτηρίων εξετάσεων για όλες τις σχολές, αρχίζοντας από το ακαδημαϊκό έτος 1927-28. Από το 1954 ο αριθμός τών εγγραφόμενων φοιτητών καθορίζεται κάθε χρόνο από το υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, ύστερα από πρόταση τών σχολών. Κατά την περίοδο τής Κατοχής και συγκεκριμένα κατά τα έτη 1941-42 και 1942-43, επιτράπηκε η εγγραφή φοιτητών άνευ εξετάσεων: στα δύο αυτά χρόνια ενεγράφησαν 17.238 φοιτητές, τρεις χιλιάδες περισσότεροι από όσους είχαν εγγραφεί συνολικά την πρώτη πεντηκονταετία τού Πανεπιστημίου, και αντιστοιχούσαν στο ένα πέμπτο περίπου του συνόλου τών φοιτητών τής περιόδου 1837-1932. Η αύξηση τού φοιτητικού πληθυσμού δημιουργούσε σοβαρότατο πρόβλημα αιθουσών διδασκαλίας. Το 1871 αγοράστηκε σε πλειοδοτική δημοπρασία το κτήριο τής γωνίας τών οδών Ακαδημίας-Σίνα, που είχε αρχίσει να κτίζεται το 1857 από τον φιλόλογο Γρηγόριο Παπαδόπουλο για να χρησιμοποιηθεί ως σχολείο. Σ' αυτό στεγάστηκαν τμήματα και εργαστήρια θετικών επιστημών, κυρίως τής Ιατρικής, μέχρι τα πρώτα μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο χρόνια. Αποκαταστάθηκε στην αρχική του μορφή, τα εγκαίνιά του έγιναν τον Δεκέμβριο του 1985 και ονομάστηκε *«Κτήριο Κωστή Παλαμά»* στη μνήμη τού μεγάλου ποιητή που επί 32 χρόνια (1897-1929) διετέλεσε γενικός γραμματεύς τού Πανεπιστημίου.

Για την κάλυψη νέων αναγκών οικοδομήθηκε στο τετράγωνο μεταξύ των οδών Μασσαλίας - Σόλωνος - Σίνα - Ακαδημίας, το μέγαρο θεωρητικών επιστημών, που θεμελιώθηκε τον Μάιο του 1933, στέγασε το 1936 τις σχολές Νομική, Φιλοσοφική, Θεολογική και ορισμένα εργαστήρια, και επεκτάθηκε αργότερα με νέες αίθουσες.

Τέλος, κατά τη δεκαετία του 1960 άρχισε στην περιοχή Ζωγράφου η ανέγερση Πανεπιστημιούπολης, στα κτήρια της οποίας στεγάζονται οι σχολές Θεολογική και Φιλοσοφική, τμήματα της σχολής Θετικών Επιστημών και ο οίκος του φοιτητού.

Σημαντική αλλαγή στη δομή του Πανεπιστημίου πραγματοποιήθηκε το 1904, όταν η Φιλοσοφική Σχολή χωρίστηκε σε δυο διακεκριμένες σχολές: α) τη Φιλοσοφική και β) τη σχολή Φυσικών και Μαθηματικών Επιστημών, η οποία περιελάμβανε τα τμήματα Φυσικό και Μαθηματικό, καθώς και το Φαρμακευτικό Σχολείο. Το 1919 προστέθηκε το Χημικό Τμήμα και το 1922 το Φαρμακευτικό Σχολείο μετονομάστηκε σε Φαρμακευτικό Τμήμα.

Άλλη επίσης αλλαγή στην επωνυμία του ιδρύματος και στη νόμική του υπόσταση υπήρξε αναγκαία το 1911, μετά τη δημοσίευση της διαθήκης του εγκατεστημένου στη Ρωσία Ηπειρώτη Ιωάννου Δομπόλη, η οποία είχε συνταχθεί το 1849. Ο Δομπόλης γνώρισε τον Ιωάννη Καποδίστρια το 1809 και, όπως αναφέρει στη διαθήκη του, είχαν συναποφασίσει να μεταχειριστούν «*pān μέσον πρὸς διάδοσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἑλλάδι.*». Για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού διέθεσε την κολοσσιαία περιουσία του «*πρὸς ἀνίδρυσιν ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν οἰαδήποτε ἄλλῃ πόλει, ἣτις ἔσται πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος τῷ 1906, Πανεπιστήμιον ὀνομασθησόμενον Καποδιστριακόν.*».

Ο όρος αυτός της διαθήκης καθιστούσε αναπότρεπτη την ανάγκη χωρισμού του Πανεπιστημίου ἢ ίδρυση νέου. Η λύση δόθηκε με τους νόμους 3823 και 3825 του 1911, που προδύλεπον τη διχοτόμηση του Πανεπιστημίου σε δύο νομικά πρόσωπα. Με ξεχωριστή το καθένα νομική προσωπικότητα και ξεχωριστή περιουσία, τελούν υπό κοινή διοίκηση. Στο «*Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον*» υπήχθησαν οι σχολές Θεολογική, Νομική και Φιλοσοφική. Το «*Ἐθνικόν Πανεπιστήμιον*» απετέλεσαν η Φυσικομαθηματική καὶ η Ιατρική Σχολή, στην οποία το 1953 εντάχθηκε ως τμήμα το ιδρυμένο από το 1911 Οδοντιατρικόν Σχολεῖον, που το 1970 μετατράπηκε σε σχολή ισότιμη με τις άλλες. Με τον οργανισμό του 1932, ορίστηκε ότι τα δύο ιδρύματα συναποτελούν το «*Ἐθνικόν καὶ Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν*».

Από το 1911 μέχρι σήμερα οι πόλεμοι και οι πολιτικές ανωμαλίες επηρέασαν την πορεία του Πανεπιστημίου. Η απελευθερωτική εξόρμηση του 1912-13, ο Α' παγκόσμιος, ο διχασμός, η μικρασιατική εκστρατεία και η καταστροφή, η δικτατορία της 4ης Αυγούστου 1936, ο πόλεμος του 1940, η Κατοχή και η Αντίσταση, ο αγώνας της Κύπρου, η επτάχρονη δικτατορία 1967-74 ανέστειλαν συχνά το διδακτικό και επιστημονικό του έργο για μακρές περιόδους, προκάλεσαν στους κόλπους του πολιτικές και ιδεολογικές αντιθέσεις, ιδιαίτερα μετά το 1936. Οι επεμβάσεις στα εσωτερικά του ιδρύματος κατά τη διάρκεια των δύο δικτατοριών και της γερμανοϊταλικής κατοχής τραυμάτισαν το κύρος του και αποκάλυψαν αδυναμίες προσώπων και ομάδων. Από το άλλο μέρος όμως χαλύβδωσαν το λανθάνον πνεύμα αντίστασης, που εκδηλώθηκε όχι μόνο στον χώρο των φοιτητών, αλλά και σε επίπεδο διδασκόντων. Οι απολύσεις δημοκρατικών καθηγητών κατά τη διάρκεια της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου και η δημιουργία της πανεπιστημιακής «*Ἐθνικής Ὄργανώσεως Νεολαίας*» (ΕΟΝ) δέν έκαμψαν το δημοκρατικό φρόνημα του μεγάλου ποσοστού των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας. Κατά τη διάρκεια της ιταλογερμανικής κατοχής, η συμμετοχή χιλιάδων φοιτητών σε αντιστασιακές οργανώσεις και η παρουσία ομάδας καθηγητών σε ηγετικές θέσεις του αντιφασιστικού αγώνα μπορούν να εγγραφούν στις λαμπρότερες σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, που τροφοδοτήθηκε με επίλεκτα στελέχη από το Πανεπιστήμιο. Μεμονωμένες υπήρξαν οι περιπτώσεις καθηγητών που αδράνησαν ή και συνέπραξαν σε κατοχικές κυβερνήσεις. Τα ονόματα δεκάδων φοιτητών, που εκτελέστηκαν

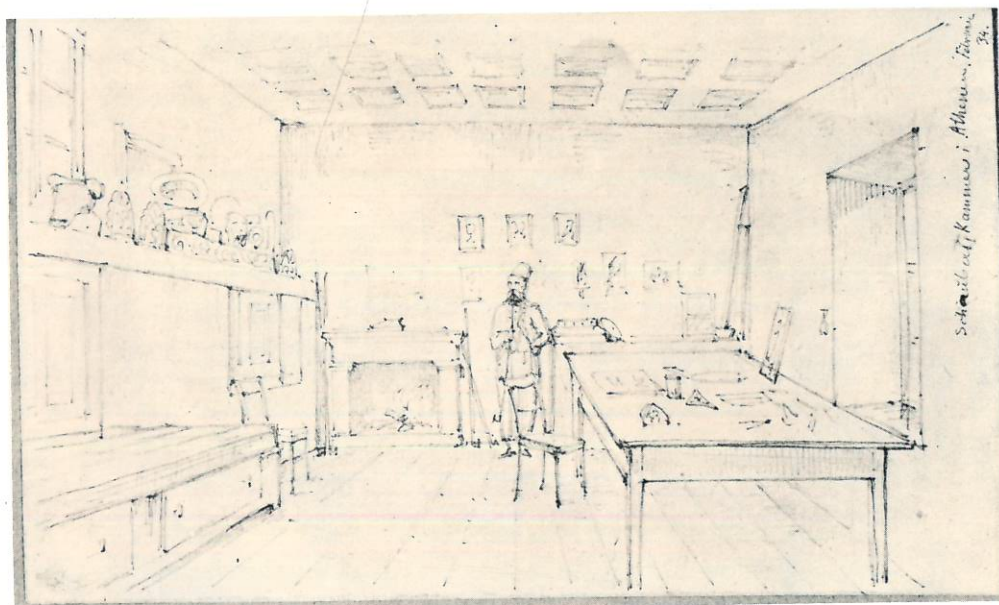
ή έπεσαν νεκροί σε συγκρούσεις με τα στρατεύματα Κατοχής, έχουν αναγραφεί σε τιμητική στήλη, στην είσοδο του Πανεπιστημίου, δίπλα στα ονόματα νεκρών των άλλων εθνικών αγώνων του έλληνισμού.

Λίγα χρόνια αργότερα, οι μεγάλες φοιτητικές διαδηλώσεις στην περίοδο του κυπριακού απελευθερωτικού αγώνα και η έντονη δραστηριότητα της συγκλήτου για την ενημέρωση των κυβερνήσεων της Ευρώπης και της Αμερικής και της διεθνούς κοινής γνώμης εντάσσονται επίσης στις ωραιότερες στιγμές της ιστορίας του ιδρύματος. Και τέλος, η εξέγερση των φοιτητών του Πανεπιστημίου στο κτήριο Θεωρητικών Επιστημών – της Νομικής, όπως είναι ευρύτερα γνωστό – τον Φεβρουάριο του 1973, η πρώτη δυναμική αντιδικτατορική παρουσία του φοιτητικού κόσμου, που άνοιξε παράθυρο ελπίδας για την ανάσταση της δημοκρατίας, θα καταγραφεί ως έκφραση του αδούλωτου πνεύματος, το οποίο αναπτύσσεται στους πανεπιστημιακούς χώρους.

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπως και τα άλλα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, μετά την κατάρρευση της δικτατορίας εισήλθε στη νέα φάση της ιστορίας του, που εξελίσσεται στα πλαίσια και υπό την επίδραση μιας γενικότερης παγκόσμιας κρίσης θεσμών και αξιών. Η νέα πορεία του, που μόλις άρχισε με το νέο θεσμικό καθεστώς του νόμου 1268/1982, παρά τις όποιες αδυναμίες του, μπορεί και πρέπει να οδηγήσει σε μια καλύτερη εποχή για το Πανεπιστήμιο και γενικότερα για την ελληνική επιστήμη.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ

Καθηγητής της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους

Σχέδιο του Χριστιανού Χάνσεν.
Εσωτερικό από το Παλιό Πανεπιστήμιο.
Η βόρεια αίθουσα στον πρώτο όροφο.
Το δωμάτιο του Σάουμπερτ στην Αθήνα.
Φεβρουάριος 1834.
Σχέδιο με μολύβι, υδατογραφία (10,5×17,5 εκ.)
Τετράδιο σχεδίων αρ. 51
Από το βιβλίο της Ακαδημίας Καλών Τεχνών Κοπεγχάγης.

Αριστέας Παπανικολάου Κρίστενσεν,
«Αθήνα, 1818-1853, έργα Δανών καλλιτε-
χνών», Αθήνα, 1985, σελ. 68.